

„Nem tudnak ezek dolgozni, csak focizni!”

Elméleti és módszertani dilemmák az Orczy-kerti Farkasok labdarúgócsapatával végzett kutatás során

Bemelegítés – A csapat és a kutatás bemutatása

1. Négyfős kutatócsoportunk, mely az ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium hallgatóiból alakult meg, 2012 tavasza óta követ figyelemmel egy Orczy-kerti labdarúgócsapatot, az Orczy-kerti Farkasokat. Érdeklődésünket az edző rendszeres médiamegjelenése keltette fel, hiszen gyakori szereplője volt riportműsoroknak, újságcikkeknek. (A tanulmány végén szerepel a kutatás szempontjából fontosnak ítélt cikkek és videók teljességre nem törekvő gyűjteménye.)
2. Az edző 2005-ben indította útjára sajátos kezdeményezését, melyben a VIII. és IX. kerületi hátrányos helyzetű, többségében roma származású gyerekeknek szervezett labdarúgócsapatokat az Orczy-parkban. Kezdetben az Univerzum Egyesület, majd az Internationale Club de Football Sportegyesület részeként szerepeltek az 1999-es, 2000-es és 2001-es korosztályokban közel harminc fő igazolt játékoskal. Több tehetséges fiatal játékosnak sikerült különböző nagy fővárosi klubok – mint például az FTC – utánpótláscsapataihoz bekerülni. Az egyesület célja, hogy a *deprivációs spirálból* (Zombori 1997:152), azaz a hátrányos helyzet generációról generációra történő újratermelődéséből az itt élő gyerekek ki tudjanak lépni a sport által. „Ezzel az egyesülettel és az odaadó, alázatos munkával azt szeretnénk elérni, hogy ezek a srácok a tanulás és a rendszeres sportolás mellett az életben tudjanak érvényesülni, ne az utcán és az aluljárókban, hanem a sportpályákon mutassák meg a tehetségüket és a tudásukat” – írta a tréner az általa elnyert Szociális Innováció Alapítvány Pro Bono Díj pályázatára 2011-ben (Pro Bono Díj 2011). A későbbiekben az Orczy-kerti Farkasok csapata több alkalommal is az edzőpálya megváltoztatására kényszerült (Építők SC, BKV-pálya), illetve arra, hogy új támogatókat keressen (2012/2013-ban Közterület S. K., 2013 októberétől a Mészöly Focisuli ernyője alatt működik). Jelenleg mintegy harminc-negyven gyerek jár le havonta legalább egyszer az edzésekre, meccsre, közülük tizenöt-húsz fő igazolt U14-es játékos.
3. Az edző saját elmondása szerint mindenfajta ellenszolgáltatás nélkül, pusztán hivatástudattól vezérelve tart edzéseket. Mindez a média számára népszerű történetté vált, több alkalommal adott hírt a csapatról a nyomtatott és az online sajtó egyaránt.
4. Kutatásunk tárgyává kívántuk tenni azt, hogy a tréner miképpen szervezte meg különösebb anyagi, szervezeti és infrastrukturális háttér nélkül a csapatot, másrészt pedig azt a kérdést, hogy olyan példát láthatunk-e, mely akár követőkre is találhatna a későbbiekben. Két kutatási kérdést fogalmaztunk meg (tanulmányunk két „félideje” ezek köré épül): a kezdeményezés elősegíti-e a csapat tagjai számára a kritikai pedagógia által definiált emancipációt, valamint milyen modell jellegű tényezők azonosíthatók a csapat működésében?
5. A kutatáshoz alapvetően a kritikai pedagógiát mint értelmező diszciplínát használjuk: a valóságot elsősorban annak társadalmi dimenziójában vizsgáljuk, különösen az igazságtalanság, a kirekesztettség strukturális tényezőire helyezve a hangsúlyt. Úgy véljük, hogy a valóság ilyen tanulmányozásában nemcsak a statisztikai adatok, a nagy struktúrákra vonatkozó vizsgálatok fontosak, hanem az olyan egyedi kezdeményezések vizsgálata is, mint az Orczy-kerti Farkasok. Mindemellett előzetesen úgy véltük, az edző maga is implicit módon kritikai pedagógiát folytat: lehetőséget teremt a környéken élő hátrányos helyzetű gyerekek számára arra, hogy a labdarúgáson keresztül közösséget alkothassanak, és a sport nyelvén megtanulják hallatni a hangjukat, ami az emancipáció felé vezető út első lépése.
6. Tanulmányunkban először ismertetjük a kutatás során felmerülő módszertani kérdéseket, majd bemutatjuk elsődleges elméleti keretünket, a *kritikai pedagógiát*. Ezután olyan fogalmak

értelmezésére helyezük a hangsúlyt, amelyek kiemelt jelentőséget kapnak tapasztalataink interpretálásában. Végül elemezzük a terepmunkából származó empirikus eredményeinket, és felvázoljuk röviden a további vizsgálódás lehetőségeit.

Taktikai megbeszélés – A kutatás módszertani dilemmái

7. Az Orczy-kerti kezdeményezés feladatmegosztó struktúrája egy főre redukálódik, aki egy személyben tréner, marketingmenedzser, toborzó, csapatpszichológus, pedagógus. Szemben más szervezetekkel, ahol az adott „intézménnyel” kapcsolatba kerülők elkülönítik az abban közreműködőket a szervezet egészétől, az Orczy-kerti Farkasok esetében az interjúkból világosan kiderül, hogy az általunk megkérdezettek őt azonosítják a csapattal – gyakorlatilag elsődleges mozgatórugónak tekintik az edzőt. Emiatt tartottuk fontosnak akciókutatásunkban a *részt vevő megfigyelés* alkalmazását elsődleges módszerként, mert ezzel elkerülhető, hogy személyiségének egyébként is erős hangsúlya ránehezedjen a kutatásra. Az Orczy-kerti Farkasokkal kapcsolatban álló szülők és játékosok véleményét a kezdeményezés sikerességéről rendkívül nehéz elválasztani az edző személyiségéről vallott szubjektív véleményüktől. Arra a kérdésre, hogy mennyire tartják jónak, fenntarthatónak a labdarúgóklub működését, minden egyes interjúban rögtön a tréner személyes tulajdonságairól, megnyilvánulásairól kezdtek el beszélni, ezzel pedig tematizálták saját véleményüket. Ennélfogva vizsgálódásunk fókuszába elsősorban az edző tevékenysége került, ahelyett hogy összegyűjtöttük volna a róla kialakult képek sokaságát.
8. Kutatásunkat eredetileg kizárólag terepmunkával, majd interjúk és kérdőívek felvételével kívántuk lefolytatni. Ám a kiindulási kérdés megfogalmazását követően az adatgyűjtés problémájába ütközve úgy próbáltuk meg elemezni a csapat működését, illetve arról következtetéseket levonni, hogy közben saját kutatási témánkba egyre aktívabban bevonódtunk. Az edzővel folytatott egyeztetések egy, az eredeti elképzeléseinktől eltérő módszer felé tereltek bennünket. A terepen a vezető több alkalommal is szembesített minket az ígéretek sokaságával és a valós támogatás hiányával, ezért kutatócsoportunk valós segítséget kívánt nyújtani. Ez a kezdetben altruistának induló viselkedés fokozatosan bizalmi kapcsolattá vált. Ha az edző egészségi állapota nem tette azt lehetővé, akkor helyettesítettük parkórként a Haller-parkban – ahol egyébként saját csapatát szokta toborozni –, továbbá megismerkedtünk családjával, a játékosokkal, valamint egyesek szüleivel is. Bíróként, kiséítőként egyaránt próbáltuk hasznossá tenni magunkat, hogy emiatt ne maradjanak el edzések. Az ELTE egyetemi sportpályázatán keresztül segítettünk az Orczy-kerti Farkasoknak labdák beszerzésében. A felismeréssel, miszerint saját kutatási témánkon kívánunk „segíteni”, és az ebből fakadó problémákkal (saját időbeosztásunk, preferenciáink megtartása) csak a folyamat közben szembesültünk.
9. A Kemmis és McTaggart (1988:12–23) által kidolgozott akciókutatás fogalmát csak azért vonatkoztathatjuk magunkra, mert az adatgyűjtés a saját beavatkozásunk révén a későbbiekben *felderítéssé és tényfeltárássá* vált. Így az elemzés valójában saját akciókutatási lépéseink révén valósult meg. A tervezés és az azt követő részvállalás (a csapat kísérése, eszközök szállítása, „segédedzősködés”) olyan tevékenység volt, ahol a cél a segítesen túl inkább az arra való törekvésben csúcsozott ki, hogy miként lehetne hatékonyabban, jobban működtetni a csapatot. Mindez lehetővé tette, hogy elemzésünkben választ keressünk arra, miért nem működik a csapat egységes és folyamatosan jelen lévő közösségként. Havas Péter *Akciókutatás és tanulás fejlesztése* című tanulmányában kifejti (Havas 2004:3–5), hogy a tervezés és az akciókutatási lépések nem jelentkeznek pontos *körfolyamatokban*. A mi esetünkben ez a *körfolyamat* sajátoosan alakult, mivel a kezdeti megfigyelői terepmunka idővel beavatkozó kutatássá vált. Ennek eszközeként részt vevő megfigyelést alkalmaztunk, hogy kutatási kérdéseinkre jól körülhatárolható válaszokat adjunk.
10. A megfigyelésen alapuló kutatások során az egyik legelső lépés a terephelyszín kiválasztása (Héra–Ligeti 2005:60–62). Esetünkben a vizsgálódás terepét – a csapat edzéseinek és mérkőzéseinek helyszíneit – fizikailag nem lehetett pontosan körülhatárolni: a „helyszín” gyakran

magában foglalta az utazásokat és a különböző helyszínváltoztatásokat is. Minden alkalommal megpróbáltuk a lehető legtöbb információt begyűjteni az adott eseményről és helyszínről, kiemelve a csapat kapcsolatát az adott fizikai térrel, amely számunkra a megfigyelési egységet jelentette. Kérdés, hogy a hazai pályát mennyire tartja otthonának a csapat, milyen viszonyban vannak a környék lakóival (Kinizsi utca, Haller park, Orczy-kert).

11. A terepmunka másik kiemelten fontos aspektusa a megfigyelési technika kidolgozása volt. Mielőtt a helyszínre érkeztünk volna, a kutatócsoport tagjaival lefektettük megfigyelésünk alapvető kérdéseit és szabályait. Igyekeztünk minden alkalommal olyan közös tudást kialakítani, amely alapján körvonalazhattuk, hogy mi a fontos számunkra a terepen, továbbá meghatároztuk, illetve leszűkítettük a megfigyelendő jelenségek körét, közös nevezőre hoztuk azokat a szempontokat, melyekre fókuszáltunk. Az esetek nagy részében több ilyen dimenziót határoztunk meg, amelyeket felosztottunk egymás között annak érdekében, hogy a kutatócsoport tagjainak ne aprózódjon el a figyelme, és minden jelenséget behatóan meg tudjunk ismerni. A megfigyelések alkalmával igyekeztünk a játékosok és a szülők legnagyobb részével, valamint az edzővel is kapcsolatot létesíteni általában rövidebb beszélgetések során (ezek rövidegét a bizalmi helyzet kiépülésének lassú folyamata indukálta). Eközben csak akkor készítettünk jegyzetet, amikor erre feltétlenül szükség volt, igyekeztünk minél inkább beolvadni abba a közegbe, ahol éppen a megfigyelést végeztük. A megfigyelési alkalmakat minden esetben közös megbeszélések követték, ahol összesítettük a tapasztalatokat, a látottakat terepnapló formájában jegyeztük le.
12. A megfigyelésekből származó tapasztalatainkat beépítettük a későbbi interjúink vezérfonalába.
13. A módszerek keverésének igényét a társadalomtudományi kutatások természetének alapvető sokszínűsége miatt találtuk indokoltnak, melyet kutatási terepünkön fokozottan érzekeltünk. A társadalomtudományi kutatásokban általánosan elfogadottnak mondható az adatgyűjtési módszerek csoportosítása. Ez a kategorizáció szinte minden esetben két csoportot eredményez: a kvalitatív és a kvantitatív adatgyűjtési technikák csoportját (Letenyei 2006:55–60). Adatgyűjtési technika helyett inkább magukról az adatokról van szó, hiszen a cél a kutatási témának leginkább megfelelő és e szerint a leghatékonyabban elemezhető „adattömeg” előállítása. A kutatási terv szerves része a módszertani elgondolások pontos kidolgozása és összehangolása a kutatási kérdéssel, a kutató(k) személyiségével és a konkrét lehetőségek összességével. Az elmúlt évtizedekben lényegében teljesen általánossá vált a több módszert alkalmazó, kevert módszertani vagy inkább kutatási megközelítés (Babbie 2001:247–315).
14. Esetünkben a kezdeti kutatási design módszertani szempontból főleg ezt a „kevertséget” tükrözte, hiszen elsődlegesen kvalitatív adatgyűjtési technikákra alapoztunk, melyekhez a kvantitatív elemzési eszközöket csak kiegészítőként képeztük el. Úgy láttuk, hogy a legjobb döntés, ha a csapatot időben és térben is körbejárjuk, és a megfelelő eszközökkel, több szempont szerint feltérképezzük a jellegzetességeket. Nem törekedtünk a jövőbeli általánosíthatósághoz szükséges feltételek megteremtésére, ezért nem ragaszkodtunk a társadalomtudományokban használatos standardizált technikák alkalmazásához, és leginkább megfigyelési és interjú-technikák segítségével tájékozódunk.
15. Az előzetes tervek alapján úgy képeztük, hogy a családsegítő és gyermekjóléti központok rendszerén keresztül, valamint az iskolai gyermekvédelmi felelős bevonásával képesek leszünk olyan kemény adatokhoz hozzájutni, amelyek relevánsak a sport emancipatorikus szerepének, illetve hatékonyságának bizonyításához (hiányzások száma, védelembe vétel, magatartási problémák, tanulmányi eredmények stb.). Azonban a futballcsapat tagságában bekövetkező nagymértékű fluktuáció, illetve az edzéseken, meccseken való rendszertelen megjelenés miatt nem bizonyítható a sportnak az esetleges változásokban játszott szerepe. Az ismeretlen, de lehetséges magyarázó változók sokasága teszi lehetetlenné, hogy kapcsolatokat feltételezzünk ott, ahol a fenti szempontokban bekövetkező bármilyen irányú változás és a sport között csak együttjárás figyelhető meg.

16. A pontos és végleges módszertani kereteket akkor állítottuk össze, amikor már interjúkat készítettünk a trénerrel, és részt vettünk a csapat edzésein, meccsein. Ezek az elsődleges megfigyelések és strukturálatlan interjúk ugyanis kulcsszerepet játszottak abban, hogy a különböző (legfőképpen jövőbeli) módszertani problémák a felszínre kerüljenek. Egyik fontos kutatási célunk az volt, hogy meg tudjuk figyelni a fejlődés, de legalábbis a változás természetét és jellegzetességeit. Fejlődésként a csapatban sportolás integráló, emancipáló hatásának meglétére és dinamikájára, a gyerekek és a szülők hozzáállásbeli változására, a kirekesztettség érzésének csökkenésére, illetve az önbecsülés növekedésére gondoltunk; a változásokon pedig a csapatot körülvevő körülmények – más csapatok, a szülők, a versenyek és a különböző együttműködések – átalakulását értettük.
17. Ez a kutatási cél idővel kutatási részkérdéssé formálódott: lehetséges-e a fejlődés mérése? Itt azonnal felmerülnek a konceptualizálás és az operacionalizálás kérdései: mit jelent a fejlődés, és mi számít sikernek? Ezeket a kérdéseket mi módszertani aggályokként definiáltuk, hiszen ilyen egyedülálló kezdeményezés esetén nehéz a fejlődést és a sikert bármilyen eszközzel elemezhetővé tenni.
18. Igyekeztünk kutatási tervünket a környezethez adaptálni, és elsődleges céllá a csapatnak és környezetének mély és beható megfigyelését tettük. Az említett módszertani akadályok leginkább abból adódnak, hogy a gyerekek rendszertelenül látogatják az edzéseket, valamint a szülők többsége nem jelenik meg a meccseken. A folyamatos mozgás, rotáció, csere, a játékosok és természetesen ezzel együtt a szülők ideiglenes eltűnése alapján ásta alá koncepciónkát, pontosabban a változások és átalakulások megfigyelését, de legfőképpen az „utánkövetés” megvalósítását. Az adminisztráció hibái vagy teljes hiánya tovább nehezítették a dolgunkat. Ez csak nekünk, kutatóknak probléma, hiszen elképzelhető, hogy az esetleges siker kulcsa éppen ebben rejlik.
19. Kutatási elvünk szerint a gyerekekkel abban az esetben lépünk kapcsolatba, amennyiben jelen vannak az edzéseken vagy a meccseken, és nem követjük őket akkor, amikor hosszabb vagy rövidebb ideig kimaradnak a csapat életéből. Csak esetleges visszatérésükkor vesszük fel velük újra a kapcsolatot. A bizalmi közeg fenntartása érdekében nem szándékoztunk bármifajta kontrollhatást kelteni, ezért nem kerestük őket más helyszínen, például otthon vagy az oktatási intézményekben.
20. Az edző ugyan sokszor kihangsúlyozza ragaszkodását a pontossághoz, a folyamatos jelenléthez, de ennek megvalósíthatóságának problémáját a „cigányok természetéből” vezeti le. A folyamatos hiányzások miatt egy idő után követhetlenné is válik a program. Mindezek ismeretében úgy döntöttünk, hogy egy kérdőíves felmérés a gyerekek és a szülők körében nem lenne célravezető, hiszen az adatok elemezhetlenné válnának, és nem lennének érvényesek kutatási kérdéseink megválaszolására. Azonban igyekeztünk minél inkább részt venni a csapat életében, és kötetlen beszélgetések során információkat gyűjteni, amelyek által jobban megismerjük a kezdeményezés összetételét és dinamikáját.
21. Mindemellett azt is fontosnak tartottuk, hogy a rendelkezésünkre álló lehetőségeket és eszközöket kihasználjuk, és ezek alapján minél többet tudjunk meg a csapatról. A tréner magánál tartja a Farkasoknál valaha megforduló gyerekek egy részének előállított hivatalos versenyigazolványokat és sportorvosi engedélyeket, így ezeket a kutatás segítségére tudta bocsátani. A versenyigazolványokon a játékos neve mellett egy-két személyes adaton kívül más nem szerepel. Úgy láttuk, ezekkel az adatokkal a gyerekek szociális környezetének elemzésére lett volna módunk – ennek hivatalos útja a gyermekjóléti szolgálat felkeresése, ahol azokról a gyerekekről tudtunk volna meg többet, akik valamilyen oknál fogva kapcsolatba kerültek a szociális szakemberekkel. Ez számunkra azért volt fontos, mert kíváncsiak voltunk arra, hogy a gyerekek milyen helyzetből érkeznek az Orczy-kerti Farkasok közé, milyen szociális körülmények közepette tagjai a csapatnak, és próbálnak sportolóként működni. Az általános iskolákban dolgozó gyermekvédelmi felelősök és a gyermekjóléti szolgálatnál dolgozó szociális munkások azok,

akik – habár inkább csak formálisan – közvetlenül kapcsolatban vannak a gyerekekkel és szüleikkel, így a család szociális helyzetével is tisztában vannak. Az ilyen típusú adatgyűjtés egyelőre meghiúsult, mivel a Józsefvárosi Családsegítő és Gyermekjóléti Központ csak szülői beleegyezéssel ad ki információkat a gyerekekről, de nekünk a pontos lakcím hiányában nem volt lehetőségünk felvenni a kapcsolatot a szülőkkel, és a hozzájárulásukat kérni.

22.

Az edző beszédmódja nem tette lehetővé a strukturált interjúmódszerek használatát. Ezért, hogy komplex képet kapjunk véleményéről a saját kezdeményezésével kapcsolatban, strukturálatlan interjúkat készítettünk. Leginkább széttartó szerkezetéről tudunk beszélni, mivel az előre megkonstruált témakörök keretei közül folyamatosan kilépett. A visszakérdezések ellenére ragaszkodott a saját maga által létrehozott asszociációs lánchoz, ezért az életút metódusához fordultunk, elsősorban a *Rosenthal-módszert* használtuk. Ez olyan narratív élettörténeti interjúkat jelent, melyben az alany maga strukturálhatja élettörténetének elbeszélését, így a keletkező szöveg egyszerre hordozza a felidézett múlt emlékeit és a jelen perspektíváját is (Rosenthal 1993). A bonyolult narratívákból szépen lassan elemezhető és értelmezhető információ tömeget nyertünk ki, melyekhez a megfigyelések eredményeit jól igazíthattuk. A megfigyelések során felmerült kérdéseinket szívesen válaszolta meg, azonban ezzel sok esetben inkább ködösebbé tette az addigra tisztának és világosnak tűnő kutatói képet.

23.

Folyamatosan jelen volt egy általános kutatói dilemma: a diktafon jelenlétében egészen más-hogy nyilatkozott meg, mint a spontán beszélgetésekben. Ez utóbbiakat idézet formájában nem használtuk fel tanulmányunk megírásakor. Egy másik szintje ugyanennek a problémának, hogy a nagy nyilvánosság előtt másként sorakoztatja fel érveit, és fejezi ki saját helyzetének problematikusságát, mint a valóságos helyzeteket értelmező informális beszélgetések kapcsán. Valójában arról van szó, hogy az edző a politikailag korrekt nyelvet használja annak érdekében, hogy szimpátiát ébresszen saját maga és céljai iránt. Ez megnehezíti, hogy őszintén, saját tapasztalatai alapján fogalmazza meg azokat a strukturális, pénzügyi problémákat, melyekkel nap mint nap szembesül. Mindeközben a szimpátia kiváltása a részéről épp azért fontos, hogy valaki vagy valamilyen intézmény támogassa őt anyagilag.

24.

Az említett dilemmákkal együtt úgy véljük, hogy az együttes technikákon keresztül történő vizsgálódás közelebb vihet minket a szélesebb, rendszerszinten működő elnyomás feltárásához, illetve az ellene való fellépés lehetőségeinek mélyebb megértéséhez. Nem csak a módszertani megközelítésünket jellemzi pluralitás: a felhasznált – a vizsgált jelenségeket értelmező – elméleti kereteinket is áthatja a diszciplináris sokszínűség. A következőkben a *kritikai pedagógiára* fókuszálunk, de a későbbiekben beemelünk más társadalom- és neveléstudományi elméleteket, gyakorlatokat is (*Alcade-féle tipológia, empowermentelméletek*).

Kezdőrúgás – a kritikai pedagógia elmélete

25.

A kritikai pedagógia a neveléstudomány radikális irányzata, mely az 1980-as években teljesedett ki, és vált a pedagógiai diskurzus szerves részévé. Az alapjait Paolo Freire brazil filozófus *Pedagogy of the Opressed* (1968) című munkájában fektette le (magyarul csak részletek jelentek meg). Kiindulópontja, az elnyomás igazságtalanságának és az elnyomottak emancipációjának gondolata már Marx írásaiban megjelent a 19. század közepén, mikor a munkától elidegenített, kizsákmányolt proletariátust tette meg az általa megjövendőlt társadalmi forradalom fő mozgatórugójává. A kritikai pedagógia ugyanakkor Marx szövegeire újraolvasandó és újraírandó textusokként tekint, és nem megkérdőjelezhetetlen dogmákként, szemléletében pedig mindenképpen demokratikus és pacifista (Mészáros 2005:87), ami – szemben a hasonló gondolatok mentén szerveződő frankfurti iskolával (Horkheimer–Adorno 1990) – az elméleten túl gyakorlati intervenciós modellt kínál, és a közösségekkel való interakció fontosságát hangsúlyozza. Célja a közösség tudatra ébresztése, kiszolgáltatottságára, jogfosztottságára való ráébresztése. „Egyetlen igazán felszabadító pedagógia sem maradhat távol az elnyomottaktól azáltal, hogy szerencsétlenné kezeli őket, és az elnyomóktól vett mintákat kínál fel nekik követendő modelleként. Az elnyomottaknak a megváltásukért vívott küzdelemben saját maguk példaképeivé kell válniuk” – írja Freire (2003:405).

Első félidő – képessé tevés a sport által

26. Ahhoz, hogy a *hatalommal való felruházás* hatékonyságát vizsgálni lehessen az Orczy-kerti Farkasok esetében, szükség van magának a fogalomnak a pontos definiálására. Az angol nyelvű szakirodalom az *empowerment* kifejezést használja, amit hazánkban többnyire képessé tevés-ként fordítottak le. Lakatos (2009) a képessé tevést olyan folyamatként határozza meg, amelyben az egyének elsajátítanak készségeket, melyekkel hatékonyan képviselik érdekeiket, artikulálják igényeiket akár a hatalmi aktorokkal szemben is. Ezáltal az egyén képessé válik a közösség építésére, mások segítésére.
27. Ugyanakkor az angol szakirodalom megkülönbözteti az *enablement*et az *empowerment*től. Míg az előbbi az egyén képessé tevését jelenti, addig az utóbbi a közösség hatalomhoz juttatását írja le. A képessé tétel nem tekinthető pusztán szolgáltatásnak, ahol a szociális munkás, a pedagógus vagy az edző felülről lefelé, egyfajta autoriter pozícióban átadja a tudást az alatt lévőknek, amit azok használhatnak. Ez közös tanulási folyamat, ahol a „tanító” és a „tanuló” nem válik ketté jól elkülöníthetően. Épp ellenkezőleg, partnerek egyenlő együttműködését feltételezi olyan célok elérésében, amelyeket közösen alakítanak ki.
28. Nyilvánvalóan nem rövid időintervallumról van szó, hanem egy hosszú folyamatról, melynek megvannak a sajátos szakaszai, ahol a képessé válás elemei interiorizálódnak. A Lakatos Kinga (2009) által használt tipológia szerint ez a következőképpen épül fel:
- Az első egy individuális szint, ahol az egyén elkezdi kifejezni a saját nézőpontját.
  - A második már közösségi szint. Itt megfogalmazódik a csoport értéke, a „mi igazságunk”.
  - A harmadik szint a másokkal való tárgyalás/megegyezés (közösségi megmozdulások).
29. A képessé tételnek közösségi szinten csak úgy van értelme, ha az addig elszeparált és marginalizált csoport véleményét, élményeit képes közvetíteni a többség felé. Ebből az interakcióból különböző módokon profitálhatnak az egyének és a csoportok: növekvő önbizalom a közösség tagjaiban, jártasságok elsajátításának képessége; társadalmi szinten egy nyitottabb, toleránsabb közeg kialakulása; gazdasági szinten az erőforrások igazságosabb elosztásának kikényszerítése; a politikai térben a döntéshozatalban való nagyobb részvétel, valamint az érdekek képviselete a demokratikus államberendezkedés keretei között.
30. A képessé tétel folyamatában óriási szerepe van az egyénnel és/vagy a közösséggel foglalkozó szakembereknek, a mi esetünkben a trénernek. Talán furcsának tűnhet, hogy egy sportedzőt ilyen feladattal ruházunk fel, azonban az edző nem csupán a fizikai felkészülésért felel.
31. „Bár az edző munkája sportcéloknak rendelődik alá, pedagógiai értelmezése lehetséges is és szükséges is! Nem csupán a tanár, az edző is nevel. Így kerülhet a testnevelő tanár és az edző személyisége és tevékenysége egymás mellé egy sportpedagógiai elemzés gondolatmenetében. Mindketten nevelők, mindketten pedagógusok!” (Bíróné Nagy 2011.)
32. Ebben a minőségükben kardinális a világkép, amellyel a referenciaszemélyek rendelkeznek, hiszen sok esetben – különösen az általunk vizsgált gyermekeknél – gyakran ők lehetnek az egyedüli reprezentánsai a külső, többségi társadalomban elfogadott értékeknek. Ez a reprezentánsi funkció azonban komoly veszélyeket rejthet magában, amennyiben e személy értékei gyökeresen különböznek az általa „vezetett” csoportétól, és meg van róla győződve, hogy ezek dichotóm viszonyban állnak egymással, melyben természetesen az általa képviselt világkép az abszolút igazság, míg a csoport által hozott teljesen elvetendő és rossz.
33. Az egyértelmű pozitívumok közé sorolható az edző hiteles személyisége (magát IX. kerületi, munkásszármazású embernek tartja) és lokálpatriotizmusa, ami a kezdeti időkben rendkívül könnyűvé tette a tagtoborzást. A gyerekek gyakorlatilag szájhagyomány útján értesültek arról, hogy egy olyan ember tart edzéseket az Orczy-kertben, aki közvetlen, és „érti a nyelvüket”. Az előfeltevésünk az volt, hogy a gyerekek felé rendkívül nyitottan és elfogadóan közeledik, hiszen a célja az, hogy „embert faragjon belőlük”. Azt gondoltuk, hogy a fentebb leírt *empowerment*

folyamatok teljes mértékben lekövethetők lesznek a gyerekek fejlődésében a csapattá kovácsolódás során. Mészáros (2005:87) szerint a szó csak akkor autentikus, ha egyben *világformáló praxis*, ahol a pedagógus és a tanítvány együtt fedezik fel az elnyomás okait, és együtt dolgozzák ki a helyzet feloldásának folyamatát. Ez az a *tudatra ébredés*, amit kerestünk a programban.

34.

Annak, hogy ez eddig nem valósulhatott meg, több oka is van: az első és talán legfontosabb, hogy nem sikerült valódi közösséget kovácsolni a gyerekekből. Főként az óriási fluktuáció miatt nem alakult ki a „mi” tudat. Nemhogy a szélesebb értelemben vett megfosztottságra való ráébredés nem valósult meg, de az egyéneknek ritkán sikerült kilépniük saját deprivált helyzetükből. Ezt a vezetővel, a szülőkkel, valamint a gyerekekkel folytatott beszélgetésekből tudtuk leszűrni. Az edző állítása szerint csak azokkal ért el sikereket (lásd: valamelyik nagy utánpótlás-csapatba való bekerülés), akik amúgy is „dolgos cigányok voltak”. Bár előfordult, hogy a cigányokkal kapcsolatos megnyilatkozásaiban helyet kaptak romákkal kapcsolatos sztereotípiák, ezt az edzések során egyáltalán nem érezte a játékosokkal.

35.

Az edző működése egyértelmű sikerének tekinthető egy testvérpár kiemelése és azóta is sikeres szereplése az FTC utánpótlás-csapatában. Azonban az ilyen történetek ritkábbak, a tréner elmondása alapján is gyakoribb a jó képességű fiúk elkallódása, amit ő maga sem tud megakadályozni, mint az egyik legtehetségesebbnek tartott játékos esetében. A csapatról szóló Index-videóból (C. Ronaldo az Orczy téren) is kiderül, hogy az edző folyamatos konfliktusban állt a fiúval – véleménye szerint – annak nehéz természete miatt. Mi kutatóként a konfliktusokba nem avatkoztunk bele, mégis előfordult, hogy kértük a tréneret, a hiányzások és az alkalmanként renitens viselkedés ellenére engedjen vissza egy-egy fiút a csapatba.

36.

A Németh László (2010) által leírt domináns ideológia, melyben az ideológiát és a hatalmat birtokló meggyőzi az azoktól megfosztottat, hogy alárendelt pozíciója elfogadható és megváltoztathatatlan, némely esetben az edzón keresztül is tetten érhető, más esetekben viszont kimondottan a többségi társadalom elitjét teszi felelőssé a kialakult problémák bebetonozódásáért. Az olyan hozzáállása, mint az „ezek ilyenek”, vagy „azért, mert cigányok” ugyan a társadalomban a cigányságra süttött stigma létjogosultságának megerősítését jelenti, ám gondolkodásmódjában a problémák árnyaltabb megközelítése is jelen van. Bár sokszor látta és érzékelte a gyerekek helyzetének kilátástalanságát (prostituálódott anyák, szerfüggő testvérek, börtönviselt apák), de több esetben érvényesült az ítélő szerep is egyfajta kettős beszédbe ágyazva. Ha kellett, el tudta mondani, hogy milyen determinációk vezetnek a „srácait” a nihilbe, de ez mindig megmaradt olyan rózsaszín ködös idealizmusnak, amelyet a magukat intellektuálisnak képzelő érdeklődőknek tartott fent, míg valójában úgy gondolta, hogy a valódi okokat ő pontosan tudja: cigányokkal foglalkozik, akikre senkinek nincs pénze.

37.

Úgy tűnik, hogy a rendszerszemlélet nincs meg a csapattal való foglalkozás során. E nélkül pedig ezek a gyerekek és még inkább a problémáik nem kezelhetők és nem is érthetők meg (igaz, az edző lehetőségei rendkívül korlátozottak). A gyermek és úgy általában az ember, habár önálló identitásként áll a világban, mégsem lehet attól külön kezelni. Interakciós terek tömegeibe lép be és ki nap mint nap, melyek különböző szintjei mind hatnak az egyénre.

38.

Ugyanakkor hiába a rendszerszemléletű gondolkodásmód, ha anyagi bázis hiányában nem valósítható meg az e szemlélet menti intervenció. A mindennapi pénzhiány nemhogy a holisztikus megközelítésű foglalkozás kereteit, de még az alapvető használati tárgyak beszerzését sem tette lehetővé. Maga a csapat alapvető funkciója került veszélybe: a játék. A tréner elmondása szerint rengeteg ígéretet kapott, de ennek csak töredékét sikerült pénzre váltani.

Második félidő – edző vagy pedagógus?

39. Az edző képviseli a többségi társadalom felé a deprivációban élők azon szűk körét, akiket pályafutása során edzett: „Hát muszáj neki [ti. focizni], itt nem lehet nem sportolni, mert akkor bűnözők lesznek. Muszáj” – ahogy azt a tréner többször is megfogalmazta.
40. Közvetítő szerepe vajon mennyiben segíti, illetve gátolja a játékosok *tudatra ébredését*? Saját szerepének elemzése munkája során lehetőséget ad arra, hogy választ adhassunk erre a kérdésre. A csapat folytonos fennmaradásának zálogát az edző a saját nevelői munkájában látja. A csapat szervezése közben végzett pedagógiai munkájának elemzése teheti érthetővé, hogy munkája mennyiben és hogyan segíti elő a gyerekek emancipációjának sikerét.
41. A testnevelő tanári pedagógia kutatása három területet ölel fel – a tanítást, a tanári továbbképzést és a tanterv elemzését – , ami Silverman és Ennis 1996-os kutatásának is a magvát képezte. A fentihez hasonló vizsgálatok legtöbbször kvantitatív módszereket alkalmaznak, leginkább az utóbbi két részterület esetén. A tanítást mint kutatási területet és mint definiálandó kutatási témát viszont általában csak nagy vonalakban vázolják fel, minthogy az az adott iskolai mikroközösségben valósul meg, sokszor speciális feltételek mellett (Chatoupis–Vagenas 2011:271, 272). A futballcsapat vezetőjének pedagógusi és edzői tevékenysége a fenti elméleti munkák és kutatások tükrében azért tarthat számot érdeklődésre, mert a bizonytalan anyagi háttér és a játékosok gyakori fluktuációja miatt az ismert pedagógusi és edzői típusok furcsa keveréke.
42. José Eugenio Abajo Alcalde *Cigány gyerekek az iskolában* című munkájában a tanári szerepet is vizsgálja (Alcalde 2008:205–212). Metodológiája alapján a cigány gyermekeket tanító pedagógusokat egyrészt a *tudás közvetítőjeként*, másrészt mint *áldozatot* érdemes láttatni. A tudásátadás mint egyértelmű feladat komoly diszkrepanciákat okozhat a diákok körében, ha figyelembe vesszük a tanár mint szubjektív egyén karakterjegyeit, személyiségét. Rosenthal és Jakobson 1968-as „Pygmalion a tanteremben” elnevezésű elmélete szerint a tanárok öntudatlanul, illetve saját attitűdjeiket követve tekintenek valamely diákot tehetséges vagy nehéz felfogású, kezelhetetlen egyénnek.
43. Azért érdemes ezzel kapcsolatban az attitűd szót használni, mivel a tanárok általában saját tapasztalataikra, ismereteikre építve gondolják megalapozott döntésnek a diákok differenciálását. Azonban ez nem tényleges tudásuknak, hanem saját beállítódásuknak köszönhető. Ezt támasztja alá Rosenthal és Jakobson (1968:11–45) elmélete, hiszen a tanárok által kiválasztott diákok az utánkövetéses módszer segítségével bizonyíthatóan jobban teljesítettek fél–egy év múlva. Összességében itt egyfajta önbeteljesítő jóslatról van szó, amelyben a tanár később igazolva látja saját tapasztalatait és ismereteit.
44. Másfelől Abajo Alcalde elgondolása szerint a tanárra áldozatként is tekinthetünk. Ez a megközelítés főként a tanárokat érő külső, környezeti tényezők figyelembevételével érthető meg. Három ilyen külső szempontot különít el a szerző, amely alapján megfogható az áldozattá váló tanár. Elsőként a társadalmi környezet szerepét emeli ki. A plurális, demokratikus társadalomban, mint a spanyol vagy akár a magyar, a tanár szerepe, jogai, kötelességei nemcsak a médiában kerülnek terítékre, hanem saját mikrokörnyezetében is. A többségi társadalom által elítélt vagy bármilyen formában megítélt etnikai kisebbséggel foglalkozó pedagógusok ráadásul sokkal inkább ki vannak téve a társadalom elvárásainak. Akár számon kérve rajtuk az esetlegesen elvárt kontrollt, vagy akár áldozati pozíciót tulajdonítanak nekik, aminek révén menthetetlen helyzetben lévőként állítják be őket.
45. A másik szempont az iskolák között meglévő versenyhelyzet kezelése. Ideális állapot esetén az adott települési egységen vagy kerületben működő iskolák azért versenyeznek egymással, hogy minél több diákot „szerezzenek” meg. Az etnikai kisebbségek által nagyobb számban lakott területeken azonban a verseny előjele negatívvá is válhat: az iskolák az általuk problémásnak tar-

tott gyerekektől inkább szabadulnának, ám ha ezt sikeresen teszik, akár saját létüket is veszélyeztethetik, amennyiben a kevesebb diák kevesebb megmaradó pedagógusi munkahelyet is vonhat maga után.

46.

Harmadik szempontként Abajo Alcalde kiemeli a tanárokról alkotott idealizált kép és a valóság között húzódó szakadék problémáját. A szerző idézi a spanyol kormányok dicsérő mondatait a tanárok szerepének hangsúlyozásáról, az ottani, legújabb oktatási törvénybe is belefoglalták a nevelés elévülhetetlen jelentőségét a társadalom életében. Ehhez hasonló dicsőséges pillanatok élhettek meg a magyarországi tanárok is elsősorban a hivatalos, állami diszkurzív térben, amikor a 2011-ben elfogadott új köznevelési törvényben (2011. évi CXCV. törvény) részletesen kifejtették a pedagógusok hangsúlyos szerepét a társadalom formálásában.

47.

A célok és az azok eléréséhez szükséges eszközök megléte közötti feszültség érezhető saját kutatásunkban is. Az elsődleges interjúalanyunkkal, a csapat vezetőjével készített interjúkból egyértelműen kiderül, hogy saját narratívája a hivatalos diskurzustól olyan mértékben tér el, amely arra predesztinálja, hogy a médiában a nehéz helyzet ellenére töretlen lelkesedéssel dolgozó képét mutathatja fel.

48.

A hátrányos helyzetű gyerekekkel végzett edzői munka szinte természetesen magában hordja a tanári, pedagógusi feladatokat is. „Hát oda nyal, csak a nagyoknál van, nem az, hogy itt segítene [egy idősebb játékos]. [...] tudod, mi van, akit én már egy három-négy évig [neveltem], egy kamasz fiút, már megint egy szociológusnak mondom, ha 13-14 éves kort betölt egy fiatalember,” annak „a nagyapja [itt magára utal a tréner] már csak egy szükséges rossz [...]. Én próbálom nevelni.” Saját szerepét – ahogy az idézet is mutatja – sok esetben a szülői és tanári szerepek részleges átvállalásában látja. Tevékenységének célját egy-egy meccs előtt vagy edzés közben nagyon nehéz átadni, hiszen a csapatban játszó gyerekek a kialakított célok mellett folyamatosan szembesülnek a hiányos vagy egyszerűen nem létező eszközkészlettel.

49.

Az *Első félidő. Képessé tevés a sport által* című fejezetben elemzett sportpedagógiai irodalomban is kihangsúlyozzák az edző esetleges pedagógiai szerepét. Azonban Caselmann elmélete szerint két pedagógusi szerep létezik. A *logotrop* típust a tananyag fő fókuszba emelése jellemzi, vagyis a diákokat csak a tanuláson keresztül kapcsolja be bármiféle interakcióba. A másik típus, a *paidotrop* ezzel szemben csak egyfajta ürügyként használja fel a tananyagot, hogy kommunikációt kezdeményezzen a diákokkal. Ez utóbbi változatot jellemzi a nagyfokú humor és a diákok felé való nagyobb nyitottság. Ebben az esetben viszont a tananyag oktatására szánt időt veszélyezteti a gyerekek személyiségének egyedisége, érdekessége (Bíróné Nagy 2011). A trénerre jellemző példa, hogy egy időben gyakran kiemelte, és folyton „elemezte” a többiek előtt egyik kiváló játékosának személyiségét. Kiemelte annak tehetségét – magatartási problémáival szembeállítva –, ami arra predesztinálhatná, hogy akár Lionel Messi legyen belőle.

50.

A csapatvezető sok esetben azonosult az áldozati szereppel a társadalmi környezet okán, amely adott esetben elnézi csapatának hiányosságait, vagy kirekeszti őket. A labdarúgó-utánpótlással foglalkozó csapatok mögött intézményes háttér áll, amelyet az Orczy-kerti Farkasoknak teljes mértékben nélkülöznie kell. Esetében arról van szó, hogy a máshonnan, más célból meglévő eszközöket és kapcsolatokat is felhasználja a csapat érdekében, amikor valamire rászorul.

51.

Az edző a meccsek idején több alkalommal fogalmaz meg általánosító véleményt a cigánysággal kapcsolatban. Ezzel szemben a bajnokságokon rendkívüli erőbefektetéssel kívánja pozícióját sikeresnek mutatni azzal, hogy a programszervezőknél saját csapata hátrányos helyzetét kihasználva jobb feltételeket harcol ki. Így csapata sikerességét, valamint implicit módon saját tanári, edzői eredményeit kívánja bizonyítani. Mondván, ő még egy „szedett-vedett csapatból is tud bajnokokat varázsolni”. Ha kell, az U8-as csapatához hozzáveszi egy U10-es tanítványát, mert a játékosok máskülönben nem tudnának teljes létszámban kiállni. A társadalmi környezet – főként mikroszinten – elfogadóan bánik az edzővel. A tanítványai és azok szülei leginkább nagyon elkötelezett embernek tartják, ám a helyzete miatt kissé bolondnak, amiért úgy akar felépíteni és fenntartani valamit, hogy nincs meg hozzá sem az intézményes háttér, sem a

megfelelő anyagi támogatás, csak a nem csökkenő lelkesedése: „Ahhoz nem értek, hogy pénzt is keressek. Ahhoz hülye vagyok, túl átlátnak rajtam, mint a szitán. Levesznek kilóra.”

52.

A különböző utánpótlástornák idején más csapatok edzői is hasonlóan látják őt: nem mindig veszik komolyan, de a „bolond” attribútum mellett meghatározónak tartják a jó lelkű idealistát is, aki, ha csak „kicsiben” is, de csökkenteni kívánja a társadalmi egyenlőtlenségeket. Előfordult, hogy a tanítványaira süttött bélyeget, miszerint nem tartják be a formai szabályokat, nem viselkednek megfelelően, éppen saját maga erősítette meg. Ha a csapatával valamilyen vidéki vagy fővárosi helyszínen lépnek fel, és tömegközlekedést kell igénybe venniük, akkor a gyerekek óriási hanggal töltik be a közlekedési eszközt. Mikor a többi utas adott esetben megláthatja az új felszállókat, akkorra már hangosan közli, hogy „nem kell ellopni a buszt vagy a villamost”, minden marad a helyén. Ezzel több utazóban meglepődést vált ki, akik nem értik rögtön ezt az öniróniát, viszont saját értékeiket közelebb húzzák magukhoz. Amikor a csapattal utaztunk, más utas nem ült arrébb, de erősen figyelték a sportolókat. Az edző pedig szóval tartotta őket úgy, hogy mondatai sokszor a környező utasoknak is szóltak. Mint például a „nem lopjuk el a buszt”, illetve a „próbálg meg csendesen viselkedni, ahogy a többiek”. Amikor széles jókedvvel és hangosan adja elő ezeket a jó tanácsait, akkor felületes szemnek úgy tűnhet, mintha az óál-tala „cigányosnak” tartott viselkedést utánozná, ám sokkal inkább arról van szó, hogy ezzel is karikírozza a cigányok viselkedésével és magatartásával kapcsolatos sztereotípiákat.

53.

Ha már a buszon utaznak, akkor is folytatja egészen a leszállásig azt a „performanszt”, ami úgy szól saját tanítványainak, hogy közben a többi utas is értse. Ilyenkor kitér a cigányok lustaságára, zenei tehetségére, ami nem jár együtt szorgalommal. Az ilyen mondatokkal sarokba szorított apukák és gyerekek helyzete okán a többi utas kezd megkönnyebbülni, és akár be is kapcsolódik a beszélgetésbe. Az edző itt valójában úgy teremt közös platformot a többi utassal, hogy azt érzékelteti, ezek az emberek itt körülötte mások, ám az ő felügyelete mellett már veszélytelenek és nyugodtan kritizálhatók. Mindez inkább kellemetlen a gyerekek és a szülők számára. Egy alkalommal az egyik apuka meg kívánta védeni a fiát azzal, hogy amiatt nem viszi jobb ifjúsági focicsapathoz, mert ott úgysem foglalkoznának vele, vagyis csak „kispadoztatnák”. Az edző saját unokáját a csapat vezetőjeként is épp ezért edzi a többi sráccal együtt, mert meggyőződése, hogy pluszpénz fizetése nélkül nem kapna jó lehetőségeket más kluboknál. Bizonyos értelemben az anyagi helyzet azonos szintre helyezi a szülők narratíváját a trénerével.

54.

A tanárokról alkotott idealizált kép és a valóságos helyzet közötti diszkrepancia szintén fontos eleme edzői tevékenységének. Az elvárás és a valóság közötti eltérést, illetve ebben az esetben már-már szakadékot a szülői elváráshorizont indukálja, amely egy jövőbeni pozitív tény bekövetkeztére való várakozás. Különböző tapasztalatok törhetik meg az elváráshorizontot. Az általunk elért szülők – adott időszakban, adott szociális közegben – egységes véleményt fogalmaztak meg azzal kapcsolatban, hogy kit tekintenek jó pedagógusnak, edzőnek, és ennek milyen kritériumai vannak. A gyerekekkel végzett munka lényegét a sport megszerettetésén túl a legtöbb szülő a játékos képességek fejlesztésében látta. A terepmunka folytán ebből fakadóan felmerült ellentét egy szülő, valamint az edző között. A szülő hiányolta a szakmai munkát, ám az edző álláspontja szerint nem vette figyelembe saját gyereke képességeit, illetve a csapat működtetésével kapcsolatos nehéz helyzetet.

55.

A szülők ritkán jelennek meg gyermekeik meccsein, illetve edzésein, ezért a szülők percepcióját a focicsapat működéséről nehéz pontosan felmérni. Általában az edzővel való kapcsolattartás rendkívül hektikus, esetleges. A kezdeti lelkesedés sokszor az első három kudarcélményig tart, azt követően nehezebb fenntartani a folyamatos kapcsolattartást a szülőkkel, illetve elvárni a kooperativitást, az alkalmi segítségnyújtást.

56.

A Feischmidt Margit és Nyíri Pál által szerkesztett *Nem kívánt gyerekek?* című kötetben szó esik a külföldi és roma tanulók közötti viszonyról, illetve a pedagógusok szerepéről. A Paveszka Dóra és Nyíri Pál által közösen írott fejezetben (Feischmidt–Nyíri, szerk. 2006:133–144) kiemelt szempont, hogy a pedagógusok munkájuk során sokkal nagyobb arányban foglalkoznak

a gyerekek fegyelmezésével, mint a tanítással. A tréner esetében is folyamatos kérdésnek minősül, miként lehet egy olyan relatív rendet megtartani, amelyben a gyerekek még nem frusztráltak a szigor miatt, de nem is engedi az edző a teljesen szabad viselkedést, ami akár el is lehetetlenítené az aktuális gyakorlatokat. Az egyik játékos például több alkalommal is felhagyott az edzések látogatásával az edző durva, számára sértőnek tartott megjegyzései miatt. Azonban a játékosokkal való beszélgetésekből kiderült, hogy a szociokulturális közegből való kilépés – még akkor is, ha ez „csak” egy pestszentlőrinci meccs erejéig tart – olyan élményt jelent számukra, amely teljesen egyedülálló a hétköznapi életükben. Egy szabványszerűen felújított műfüves nagypályán való játékot is úgy élik meg, mintha világszínvonalú stadionban lenne lehetőségük focizni. Az ilyen események is magyarázhatják azt, hogy miért tekintik a gyerekek nagy lehetőségnek az Orczy-kerti Farkasok csapatában való részvételt, akár negligálva az edző esetenkénti sértő, fegyelmező megjegyzéseit. Úgy tűnik, hogy a közösségi lét, a játék élménye és az említett „kiszakadás” kellő ellensúlyt jelentenek a gyerekek számára.

57.

A Paveszka–Nyíri-szöveg szerint a fegyelmezéssel eltöltött idő a diákok részéről időnként agresszív válaszba torkollik. Emiatt a tanárok sokszor testi fenyegetést alkalmaznak a helyzet eszkalálódását megakadályozandó. A csapat edzője vezetőként viszont egy teljesen más pedagógiai modellt követ. Rendkívül jó verbális készségei révén folyamatosan replikázik a focisták esetleges beszólásaira. Sőt, időnként ő dobja fel a labdát, amire várja a visszajelzéseket. Ennek az a nagy előnye, hogy a fiúk úgy érzékelik, ők maguk is meghatározó szerepet kapnak a közösségben, ők is hozzászólhatnak a közösséggel, a csapattal kapcsolatos kérdésekhez.

58.

Az edző a gyerekekkel való kapcsolattartás érdekében olyan témákat is feldob, amelyek viszont hosszabb beszélgetéseket eredményeznek. A televízióban közvetített külföldi vagy hazai meccsek megbeszélése, illetve a tehetségkutató versenyeken történő események egyaránt jó alapanyagul szolgálnak a beszélgetésekhez. Az előbbi szakmai szempontok szerint fontos, a meccsek jobb pillanatait ragadja ki annak érdekében, hogy motiválja játékosait. Sokszor azzal folytatja a tegnapi vagy pár nappal korábbi meccs eseményeinek felidézését, hogy ezt, X. Y., te is meg tudnád csinálni. Amennyiben erre nevetés a reakció, nem hagyja annyiban, hanem közli, ez csak akkor fog sikerülni, ha valóban komolyan veszi a munkát. Vagyis vezetőként a humort ösztönzésre is alkalmazza. A fent idézett gyakori jelenetet általában különböző viccek és kölcsönös „zrikálások”, ugratások előzik meg, emiatt a játékosok könnyen úgy érezhetik, továbbra is viccről van szó. Ám anélkül, hogy pontosan észrevennék, mikor is váltott át az edző komoly hangra, csak azzal szembesülnek, hogy a végső mondata már arra vonatkozik, hogy csak akkor érhet el valamit, csak akkor lehet egy gyerek sikeres játékos, ha elkötelezett a játék iránt.

59.

A tévés tehetségkutatók közös emlegetése fontos a nem cigányok részéről érkező sztereotípiák és előítéletek kapcsán. A tréner gyakori viccei szerint a cigányok nagyon jól énekelnek, s kiváló ritmusérzékük miatt tehetséges zenészek. Ez azonban önmagában nem feltételez komoly munkát, hiszen azonnali népszerűség érhető el vele, miután a tévében látszólag csak kiáll és énekel az adott tehetséges művészjelölt. Itt tetten érhető a nem cigány részről érkező sztereotípiák a munkavégzés nélküli sikerről, amit a cigányok tehetségük miatt elérhetnek, viszont ezért nem megküzdenek, hanem csupán így születnek. Az edző épp ezért tartja fontosnak a focit, ahol a folyamatos munka teszi lehetővé a siker elérését. Az utóbbi időben keserű pillanataiban már a focit is sokszor művészetként említi, mondván, hogy a tehetséges cigány focistákat összeszedi a kerületből, és a következő meccset megnyerik, viszont stabil csapatot nem tud belőlük összeállítani, akik több hónapon keresztül eredményesen állnának ki az ellenfelekkel szemben.

60.

A tréner számára kulcsfontosságú, hogy éljen a cigányokkal kapcsolatos sztereotípiákkal. Olyan gerillaharcmodort választott, ahol a többség, az „ellenfél” szempontjából látni vélt hiányosságokat (a cigányokkal szembeni negatív képek) használja fel saját eredményességéhez. Szembesíti saját játékosait a külvilágból érkező negatív képekkel olyan humoros formába csomagolva, amellyel érzékelhetővé teszi, hogy a látszólagos gyengeségeket erősségként kell feltüntetni. Folyamatos megjegyzéseivel, röpösztjaival válaszként kényszeríti őket, sőt örül is neki, ha valaki felel neki. Nem feltétlenül tudatosan, de ezzel el tudja érni, hogy akár verbálisan, akár a pályán megvédhessék magukat.

61.

A focicsapat fenntartása mellett elvállalta a lakóhelyéhez közel lévő park gondnokságát is. Ez nagyrészt abból áll, hogy reggel, napközben, illetve az esti órákban körbejárja a park területét, és jelenti az esetleges károkat a kerület felé, illetve megpróbálja megakadályozni a garázda, rendbontó tevékenységet. Ebben a parkban többek között lehetőség van focizásra is, emiatt az edző sokszor élt a lehetőséggel, ha éppen hiányos volt a csapata egy-egy meccs előtt vagy bajnokság közben, hogy ott a helyszínen megnézett és felkért néhány gyereket a csatlakozásra. Ezek sokszor ideiglenes csapattagok voltak, akiknek játszattatása néha adminisztratív nehézségekbe ütközött, például az érvényes sportorvosi engedély hiánya miatt. Ilyen helyzetekben igyekezett felhasználni a korábban már említett informális kapcsolatait, illetve a mikrokörnyezet elnéző vagy lenéző magatartása is sokszor hozzájárult a problémák leküzdéséhez: „ezek csak cigányok, nem számít, ki milyen néven vagy mennyire hivatalosan játszik”. A bajnokságok, tornák szervezői emiatt az edzőt is egyfajta önkéntes cigánynak lát(hat)ják, hiszen folyamatosan olyan informális eszközöket kénytelen alkalmazni, amelyek egy részére a válasz az volt: „Ne cigánykodjunk már!” 2013 októberétől, mióta a Mészöly Focisuli támogatásával működik ez a kezdeményezés, rendszeresen látogatott VIII. és IX. kerületi iskolákat (többek között Deák-Diák Általános Iskola, Molnár Ferenc Általános Iskola, Harmat Utcai Általános Iskola) toborzás céljából.

62.

Az ellenfelekkel való kiállítás esetén folyamatos ellentétek alakulhatnak ki. A többnyire – bár nem kizárólagosan – cigányokból álló csapato(ka)t egyrészt humorosan készíti fel mentálisan a meccsre, illetve ugyanilyen könnyed formában emlékezteti is őket: nekik mint cigányoknak jobban kell játszaniuk. Egy ilyen helyzetben sokszor kényszerű, kasztszerű kisebbségként jelennek meg a többi csapattal szemben. Az ez elleni fellépésük, lázadásuk akár agresszióval vegyítve az edző számára csak a humor, a vicces önkritika révén kerülhető el.

Fairplay – etikai dilemmák és kutatói pozíciók

63.

Hangsúlyoznunk kell, hogy következtetéseinket a kritikai pedagógia és az *empowerment* értelmezési keretein belül kívántuk elemezni, ám éppen ez az a keret, amely felvetette a kutatás legnagyobb etikai dilemmáit. Nehéz úgy képet adnunk az edző munkájáról, hogy biztonsággal és egyértelműen elkerüljük azt a hibás értelmezést, amely szerint a csapatvezető rasszista. Freire-i értelemben valóban nem tökéletes az általa végzett munka, noha heti több napon együtt van játékosaival, akiket láthatóan szeret. Az elméleti keretet alapul véve nem valósul meg a *tudatra ébredés*, de ennek anyagi vetületei is vannak. A többségi társadalom közönyével megküzdő edzőt inkább csak díjakkal, újságírói megkeresésekkel halmozták el, amely csupán a közbeszéd szintjén jelentkező lelkiismeret-furdalást enyhítette, viszont a kezdeményezés anyagi támogatása a továbbiakban is bizonytalan maradt. A tréner a csapat vezetőjeként a televízióban nyilatkozva leszögezte, hogy a nagy vagyoni háttérrel rendelkező személyek sem nyújtottak anyagi segítséget a csapat számára (DIGI Sport 2011). Éppen ezért az általa szervezett és a folyamatos változtatások ellenére fenntartott klub olyan gyerekekből áll, akikkel kevesen törődnek, illetve ennél is kevesebben látnak bennük potenciált. Nem tudtuk, leírhatjuk-e, hogy általánosságban véve elhangzanak „cigányozó” mondatok, ám maga a tréner említi a vele készült interjúban, hogy ha támogatást kapna, a ferencvárosi Vágóhíd utcában született roma származású focistáról, a később óriási karriert befutó Farkas Jánosról elnevezett tanoda keretein belül végezné tovább megkezdett munkáját. Úgy hisszük, a politikai korrektség szabályainak görcsös betartása helyett sokkal nagyobb súlya van az edző tetteinek, például amikor saját nyugdíjából előre megfinanszírozta a játékosai leigazolásához szükséges sportorvosi vizsgálatokat. Nem kívánunk értéksemleges pozícióban tetszelegni, megkedveltük őt. Azt láttuk, hogy óriási ellenszélben marad talpon, de láttuk a tudományos szempontjaink alapján megmutatkozó elégtelenségeket is. Örök dilemmának tűnik, vajon miként írhatnánk le ezeket anélkül, hogy bántó lenne annak az embernek, aki a bizalmába fogadott minket, ugyanakkor hogyan hunyhatnánk szemet ezek fölött, ha azt érezzük, hogy fontosak.

64. Meg kell említeni, hogy az edző egyfajta kettős hatalmi pozícióba helyezett minket, amit esetenként felhasznált a gyerekekkel történő interakcióiban (ezzel bizonyítva előttük rátermettségét – „még a doktor urak is kíváncsiak rám!”) vagy akár a velünk való találkozások során, ahol az addigi „doktor urakból” hirtelen munkakerülő, eltartott egyetemistákká váltunk a szemében. Ezeket a játszmákat humoros viszontválaszokkal vagy udvarias hallgatással kezeltük. Ennek ékes példája volt, amikor megemlítettük neki készülő tanulmányunkat a kezdeményezésről, és ő mindössze azt mondta, hogy persze, nyugodtan, de igazából jobban örülne egy könnyedebb, bestsellerszerű könyvnek a csapat létrejöttéről és működéséről.
65. Kutatócsoportunk társadalmi hátterét tekintve heterogén. Nem ugyanúgy reagált egy kósza cigányozásra a középosztálybeli nő vagy a statisztikai tanulmányokat folytató szociológus, mint az exkatona vagy a családjában elsőként egyetemet végző roma szociális munkás hallgató; a gyerekek iskolai történeteit hallgatva mást gondolt a munkáscsaládi háttérrel rendelkező történész doktorandusz – aki gyerekként ugyanabba az iskolába járt, ahova a játékosok többsége –, mint a kispesti Bayern München-rajongó kriminológus.
66. Sok vitát eredményezett annak eldöntése, hogy mitől számíthat valaki rasszistának, milyen szempontrendszerrel használhatunk, és mi alapján dönthetünk – ha egyáltalán dönthetünk – ebben a kérdésben. Volt, akit érzékenyebben érintettek egyes cigányokkal kapcsolatos megjegyzések, továbbá különbözően vélekedtünk a megnyilatkozásokról. Mindez komoly nehézséget jelentett a közös munkában. Hasonlóan fontos kérdésnek bizonyult a futball jelentősége, mivel volt köztünk olyan, aki professzionális szakmai munkaként tekintett az edzésekre, és ezt is kérte volna számon a kezdeményezésen. A kutatócsoport másik része viszont fontosabbnak tartotta, hogy a futball esetünkben olyan közösségépítő program, amelyben döntően a személyes interakciók minőségére helyeződik a hangsúly, mintsem a sportkarrierre. Ahogy fentebb leírtuk, egyikünk ugyanabban az általános iskolában végezte tanulmányait, mint a játékosok nagy része, így könnyebben alakult ki bizalmi viszony. Ez a közös pont segített, hogy személyes élményeiket, mindennapi tapasztalásaikat könnyebben megosszák velünk. Abban a tekintetben viszont nehézséget okozott, hogy a kutatócsoport tagjai kezdetben nem rendelkeztek egységes tapasztalati tudásbázissal és viszonylag homogén értelmezési készlettel a gyerekek szociális hátterével kapcsolatban. Dolgoznunk kellett a sokféle nézőpont egyesítésén, mégis éppen ez vált kutatásunk előnyére.

Hosszabbítás – további tervek és lehetőségek

67. Tanulmányunk – és kutatásunk első fázisa – alapvetően két kérdést igyekezett volna körbejárni: az Orczy-kerti Farkasok labdarúgócsapatban sportoló gyerekek emancipációjának sikerességét, illetve a kezdeményezés modelljellegét, átültethetőségét. Úgy gondoljuk, ezekre sikerült is választ adnunk eddigi ismereteink alapján. A feltételes módot mégis szükségesnek tartjuk, ugyanis már a dolgozat megírásakor egyértelművé vált számunkra, hogy kutatásunk metódusának és tárgyának korábban említett sajátosságai okán nem értelmezhetjük szigorúan a kérdésekkel előre kijelölt narratív keretben a látottakat.
68. Kutatásunk éppen ezért nem ért a végéhez. Egész eddigi vizsgálódásunkat a folyamatos önreflexió jellemezte, értve ezen azt, hogy nem ragaszkodtunk a kezdetben kialakult elképzeléseinkhez, minden egyes interjú, megfigyelés újabb szempontokat és magyarázatokat vont be az elemzésbe. A terepmunkán alapuló kutatás értelmét éppen az adja, hogy az elméleti keretet folyamatosan tények alapján fogalmaztuk újra. Ezért szükségesnek tartjuk, hogy a tanulmány elején feltett kérdésekre adott válaszokat ne végpontnak tekintsük, csupán pillanatnyi állapotnak, a későbbiekben pedig újabb és újabb szereplőket bevonva szélesítsük a látómezőnket, valamint újabb és újabb megválaszolásra váró kérdéseket tegyünk fel.

IRODALOM

ÁGHASSI ATTILA

2011 C. Ronaldo az Orczy téren. Index. Internetcím: http://index.hu/sport/futball/2011/04/21/a_gettofutball_mentora/. (Letöltés: 2015. június 30-án.)

ALCALDE, JOSÉ EUGENIO ABAJO

2008 Cigány gyerekek az iskolában. Budapest: Nyitott Könyvműhely.

BABBIE, EARL

2001 A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest: Balassi.

BÍRÓNÉ NAGY EDIT

2011 Sportpedagógia. Pécs: Dialóg Campus. Internetcím: <http://tamop412a.ttk.pte.hu/TSI/Birone%20Nagy%20Edit%20-%20Sportpedagogia/sportpedagogia.html#d5e3542>. (Letöltés: 2013. október 26-án.)

CHATOUPIS, CONSTANTINE – VAGENAS, GEORGE

2011 An analysis of Published Process-Product Research on Physical Education Teaching Methods. IJASS – International Journal of Applied Sports Sciences 23(1):271–289.

CIGÁNYOKRA VAN PÉNZ!

2012 Cigányokra van pénz! Fradimob.hu. Internetcím: <http://fradimob.hu/index.php/friss/szakmai-hirek/item/1540-cig%C3%A1nyokra-van-p%C3%A9nz?tmpl=component&print=1>.

FEISCHMIDT MARGIT – NYÍRI PÁL, SZERK.

2006 Nem kívánt gyerekek? Külföldi gyerekek magyar iskolákban. Budapest: MTA Nemzeti-etnikai Kisebbségkutató Intézet.

FREIRE, PAULO

2003 Az elnyomottak pedagógiája. In Szociálpedagógia. Szöveggyűjtemény. Kozma Tamás – Tomasz Gábor, szerk. 397–416. Budapest: Osiris.

HAVAS PÉTER

2004 Akciókutatás és tanulás fejlesztése. Új Pedagógiai Szemle 54(6):3–8.

HENNINK, MONIQUE – HUTTER, INGE – BAILEY, AJAY

2011 Qualitative Research Methods. London: Sage.

HÉRA GÁBOR – LIGETI GYÖRGY

2005 Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása. Budapest: Osiris.

HORKHEIMER, MAX – ADORNO, THEODOR W.

1990 A felvilágosodás dialektikája. Budapest: Gondolat–Atlantisz.

IZING ANTAL

2012 Megjött Laci Bá'! Jól van, Pindák! Olvasod a játékot! Hetek 16(6).
Internetcím: http://hetek.hu/riport/201202/megjott_laci_ba.

KEMMIS, STEPHEN – MCTAGGART, ROBERT

1988 The action research planner. Geelong: Deakin University Press.

LAKATOS KINGA

2009 A képesse tétel folyamata. Az érdekérvényesítés esélyeinek növelése a szociális és közösségi munkában. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete. Internetcím: http://www.kka.hu/Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/1c4dc4b986e230d1c1256a08003a235e/14c544c36a68ce4fc12575d9002dfc69?OpenDocument.
(Letöltés: 2013. október 28-án.)

LETENYEI LÁSZLÓ

2006 Településkutatás. Módszertani kézikönyv. Budapest: Új Mandátum.

MELEGÍTŐT KAPOTT A FRADI KISTESTVÉRE

2012 Melegítőt kapott a Fradi kistestvére. Fidesz.hu. Internetcím: <http://www.fidesz.hu/index.php?Cikk=177072>.

MÉSZÁROS GYÖRGY

2005 A „rossz arcúak” szava. A kritikai pedagógia kihívása. Iskolakultúra 13(4):84–102.

NÉMETH LÁSZLÓ

- 2010 Empowerment. Képessé tétel, felhatalmazás. A GYEP munkatársainak előadásai. Budapest: MTA – Gyerekszegénység Elleni Program. Internetcím: http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=23:a-gyep-munkatarsainak-eloadasai-valogatas. (Letöltés: 2013. október 26-án.)

PAQUETTE, DEDE – RYAN, JOHN

- 2000 Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory. National-Louis University. Internetcím: http://www.floridahealth.gov/AlternateSites/CMS-Kids/providers/early_steps/training/documents/bronfenbrenners_ecological.pdf. (Letöltés: 2013. október 26-án.)

PRO BONO DÍJ

- 2011 Pro Bono Díj. Szociális Innováció Alapítvány. Internetcím: <http://www.szia.org/content/pro-bono-d-j>. (Letöltés: 2014. március 7-én.)

ROSENTHAL, GABRIELE

- 1993 Reconstruction of Life Stories. Principles of Selection in Generating Stories for Narrative Biographical Interviews. In The Narrative Study of Lives. I. Ruthellen Josselson – Amia Lieblich, eds. 59–91. London: Sage.

ROSENTHAL, ROBERT – JACOBSON, LENORE

- 1968 Pygmalion in the Classroom: Teacher Expectation and Pupils' Intellectual Development. New York: Holt, Rinehart & Winston.

SÁNDOR KLÁRA

- 2011 Olvasáskutatás. Eger: Esterházy Károly Főiskola. Internetcím: http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0005_06_olvasaskutatas_scorm_08/adatok.html. (Letöltés: 2013. október 27-én.)

ZOMBORI GYULA

- 1997 A szociálpolitika alapfogalmai. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.

TELEVÍZIÓS MŰSOROK

- DIGI Sport, Reggeli Start – Pindák László a vendég. 2011. szeptember 13. Mi lett az Orczy téri focicsapattal? Internetcím: <https://www.youtube.com/watch?v=PjPbIBKRCjQ>. (Letöltés: 2014. március 13-án.)

- DIGI Sport, Reggeli Start – Pindák László, Lakatos Dávid és Lakatos Zoltán a vendég. 2011. szeptember 13. Fiúk az Orczy térről. Internetcím: <http://www.digisport.hu/video/3964> (Letöltés: 2014. március 15-én.)

VIDEÓ

C. RONALDO AZ ORCZY TÉREN

- 2011 C. Ronaldo az Orczy téren. (Videó.) Internetcím: http://index.hu/video/2011/04/22/jozsefvarosi_foci/?s=tag:j%C3%B3zsefv%C3%A1ros.

ÚJSÁGCIKKEK

(A letöltés dátuma: 2013. október 26. és 2014. március 15.)

- A gettófutball mentora. Sport Géza 2011. 04. 21. Internetcím: http://sportgeza.hu/futball/2011/04/21/a_gettofutball_mentora/

- Kicslezik a szegénységet. Helyi Téma 2012. 02. 01. Internetcím: <http://helyitema.hu/budapest-viii/31680>.

- A farkasvezér. Népszabadság 2012. 05. 30. Internetcím: http://nol.hu/lap/arcok/20120530-a_farkasvezer